MA’RIFIY ROMANLARDA MUALLIF USLUBI MASALASI (NAIM KARIMOV ASARLARI MISOLIDA)

Umarov Davron Odiljon o‘g‘li,
Farg‘ona davlat universiteti 2-bosqich doktoranti
umaroffdavron96@gmail.com

Annotatsiya
Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotshunosligi va romanchiligidagi ma’rifiy-biografik roman janrining tabiati, uning badiiy va tarixiy xususiyatlari hamda ushbu janrda muallif uslubining namoyon bo‘lish tamoyillari tadqiq etiladi. Tadqiqot obyekti sifatida Naim Karimovning “Cho‘lpon” va “Maqsud Shayxzoda” ma’rifiy romanlari olindi. Maqolada hujjatlilik va badiiy to‘qima sintezi, muallifning tarixiy shaxs va davr ijtimoiy-madaniy manzarasini gavdalantirishdagi o‘ziga xos lirik-psixologik uslubi badiiy tahlil doirasida yoritilgan.

Kalit so‘zlar. *Ma’rifiy-biografik roman, muallif uslubi, hujjatlilik, badiiy to‘qima, tarixiy haqiqat, poetika, qiyosiy tahlil, biografik metod.*

KIRISH

O‘zbek adabiyotshunosligida mustaqillik davri romanchiligi nafaqat janr doirasining kengayishi, balki shakl va mazmun mundarijasining yangilanishi bilan ham xarakterlanadi. Milliy o‘zlikni anglash, tarixning sahifalangan “oq dog‘lari”ni tiklash hamda qatag‘on qurbonlari bo‘lgan millat fidoyilari siymosini gavdalantirish ehtiyoji adabiyotimizda ma’rifiy-biografik roman janrining shakllanishiga turtki berdi. Bu janr o‘z tabiatiga ko‘ra ham ilmiy-tarixiy hujjatlilikka, ham estetik tafakkur mahsuli bo‘lgan badiiy to‘qimaga tayanadi. Ma’rifiy-biografik romanchilikda muallif uslubi masalasi adabiyotshunoslikning eng murakkab va dolzarb muammolaridan biridir. Chunki muallif tayyor tarixiy biografik material asosida ijod qilar ekan, uning individual uslubi, qahramon ruhiyatiga kirib borish mahorati va davr koloritini berish san’ati birinchi planga chiqadi. Bu borada akademik Naim Karimovning xizmatlari beqiyosdir. Olimning “Cho‘lpon” va “Maqsud Shayxzoda” kabi asarlari o‘zbek adabiyotida ilmiy tadqiqot bilan badiiy tafakkurning noyob sintezi sifatida maydonga keldi. Naim Karimov shunchaki ma’lumot beruvchi biograf emas, balki qahramonning ichki fojialari, iztiroblari va ma’rifiy ideallarini badiiy tildan mohirona foydalangan holda ochib beruvchi o‘ziga xos uslub egasidir [1]. Ushbu kichik tadqiqotimizda Naim Karimovning ma’rifiy-biografik romanlari misolida muallif uslubining yetakchi mezonlarini, xususan, hujjat va badiiyat mutanosibligini hamda asarlarning lirik-biografik xarakterini ilmiy tahlilga tortganmiz.

Ma’rifiy-biografik roman janri tabiati va undagi muallif pozitsiyasi, uslubi masalasi o‘zbek adabiyotshunosligida jiddiy tadqiq etilgan yo‘nalishlardan biridir. Adabiyotshunos olim Islom Yoqubov o‘zining “Mustaqillik davri o‘zbek romanlari poetikasi” nomli fundamental tadqiqotida ta’kidlaganidek, tarixiy-biografik va ma’rifiy romanlarda janrning tahliliy-evristik imkoniyatlari muallif konsepsiyasi bilan bevosita bog‘liq [3,48]. I.Yoqubov mustaqillik davri romanchiligida qahramonning lirik va intellektual olamini ochishda muallif nutqining subyektivlashuvi va lirik pafos

yetakchilik qilishini asoslaydi. Naim Karimovning biografik romanlari shunchaki tarixiy xronika emas. Olim va adib sifatidagi uning uslubiy o‘ziga xosligi quyidagi omillarda namoyon bo‘ladi:

	“Cho‘lpon” romanida	**“Maqsud Shayxzoda” romanida**
Hujjatga yondashuv	Arxiv materiallari, xat va kundaliklar matnga emotsional singdirilgan	Guvohlar xotiralari, tergov hujjatlari va adib ijodiy merosi tahlili
Badiiy to‘qima roli	Qahramonning lirik kechinmalari va ruhiy portretini chizishga xizmat qiladi.	Ijodkor fojiasi, uning muhit va tuzum bilan to‘qnashuvi dramatik tahlil etiladi.
Nutq tabiati	Ilmiy-publisistik nutq bilan lirik-badiiy tasvir qorishib ketadi.	Ritorik so‘roqlar, falsafiy mushohadalar va monologik tahlil ustuvor.

Naim Karimov uslubida hujjat shunchaki fakt emas, balki qahramon qismatini harakatlantiruvchi, uning fojiasini aslligicha ko‘rsatuvchi estetik vositadir. Adib har ikki romanda ham “hujjat - muallif mushohadasi - badiiy interpretatsiya” formulasidan unumli foydalangan. Naim Karimovning ma’rifiy-biografik romanlarida muallif uslubini belgilovchi bosh mezon – bu hujjatli aniqlik bilan lirik-psixologik tasvirning sintezidir. Adib an’anaviy quruq bio-bibliografik uslubdan butunlay voz kechib, qahramonlari yashagan davr fojiasini ularning ichki kechinmalari orqali ko‘rsatadi.

“Cho‘lpon” ma’rifiy romanida Naim Karimov shunchaki faktlarni tizib chiqmaydi, balki shoir qismatiga hamdard, uning she’riyatiga mahliyo bir suhbatdosh sifatida namoyon bo‘ladi. Romanda muallif nutqi nihoyatda lirik va emotsionalligi bilan ajralib turadi: *“Cho‘lpon o‘z millatining dard-u hasratini yuragiga ko‘prik qilib bog‘lagan adib edi. Uning har bir satrida Turkistonning chekilmagan oh-vohlari aks-sado berib turardi"* [1]. Muallif Cho‘lponning tushkunlik lahzalari, “Tong sirlari” yoki “Buloqlar” to‘plamlarining yaratilish tarixini bayon etar ekan, adabiy tahlilni ruhiy tahlil bilan birlashtirib yuboradi. Islom Yoqubov ta’kidlaganidek, bunday uslubda muallif qahramonning “ichki men”ini ochish uchun o‘zining individual-estetik nuqtayi nazarini yetakchi planga olib chiqadi [3].

“Maqsud Shayxzoda” romanida esa muallif uslubi biroz boshqacharoq – bosiqroq, ammo keskin dramatik xarakter kasb etadi. Chunki Shayxzoda qismati – bu stalinizm davri qatag‘on siyosatining eng dahshatli va makkor sahifalari bilan bog‘liq

[2]. Naim Karimov bu asarda sud va tergov hujjatlari, NKVD xodimlarining so‘roq bayonnomalari kabi qat’iy va sovuq faktlarni matnga kiritadi. Biroq muallifning mahorati shundaki, u ushbu sovuq hujjatlar ortidagi insoniy iztirobni, shoirning matonati va sinmas irodasini ko‘rsata oladi. Muallif uslubida ritorik so‘roqlar va falsafiy umumlashtirishlar yetakchilik qiladi: *“Nega asrning eng buyuk iste’dodlari aynan mana shu qora devorlar ortida so‘ndirilishi kerak edi? Kim bunga huquq bergan edi?”* [2]. Bu uslub o‘quvchini shunchaki kitobxon emas, balki tarixiy adolat izlayotgan guvohga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, Naim Karimovning ma’rifiy-biografik romanchilik sohasidagi izlanishlarini tahlil qilish natijasida o‘zbek adabiyotida arxiv hujjatlari bilan badiiy-estetik tafakkurni ideal darajada birlashtirib, ma’rifiy-biografik romanning mutlaqo yangi modeli yaratilgan. Shuningdek, muallif uslubining o‘ziga xosligi – ilmiy-publisistik nutq bilan lirik-psixologik tasvirning qorishib ketishi, muallif qahramon hayotini xronologik tasvirlash bilan cheklanmay, uning davr ijtimoiy-siyosiy manzarasi bilan to‘qnashuv nuqtalarini qidirgan. “Cho‘lpon” va “Maqsud Shayxzoda” romanlarida muallif uslubi millat fidoyilarining lirik va dramatik portretini mukammal chizib berish orqali mustaqillik davri milliy g‘oyasi va tarixiy xotirani tiklash konsepsiyasiga to‘liq xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov N. Cho‘lpon (ma’rifiy roman). – Toshkent: Sharq, 2003. – 456 b
2. Karimov N. Maqsud Shayxzoda. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009. – 358 b
3. Yoqubov I. Mustaqillik davri o‘zbek romanlari poetikasi. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 2021. – 280 b.
4. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Akademnashr, 2013.